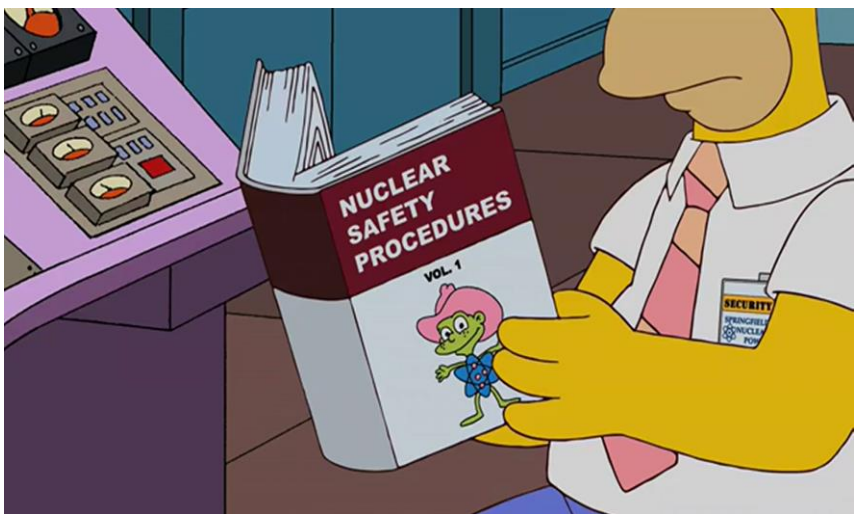

Yadro va radiatsiya xavfsizligi bo'yicha xalqaro shartnomalar

TAYYORLADI: BOYMURODOV SH

Xalqaro hamkorlik uchun boshqa muhim forumlar:

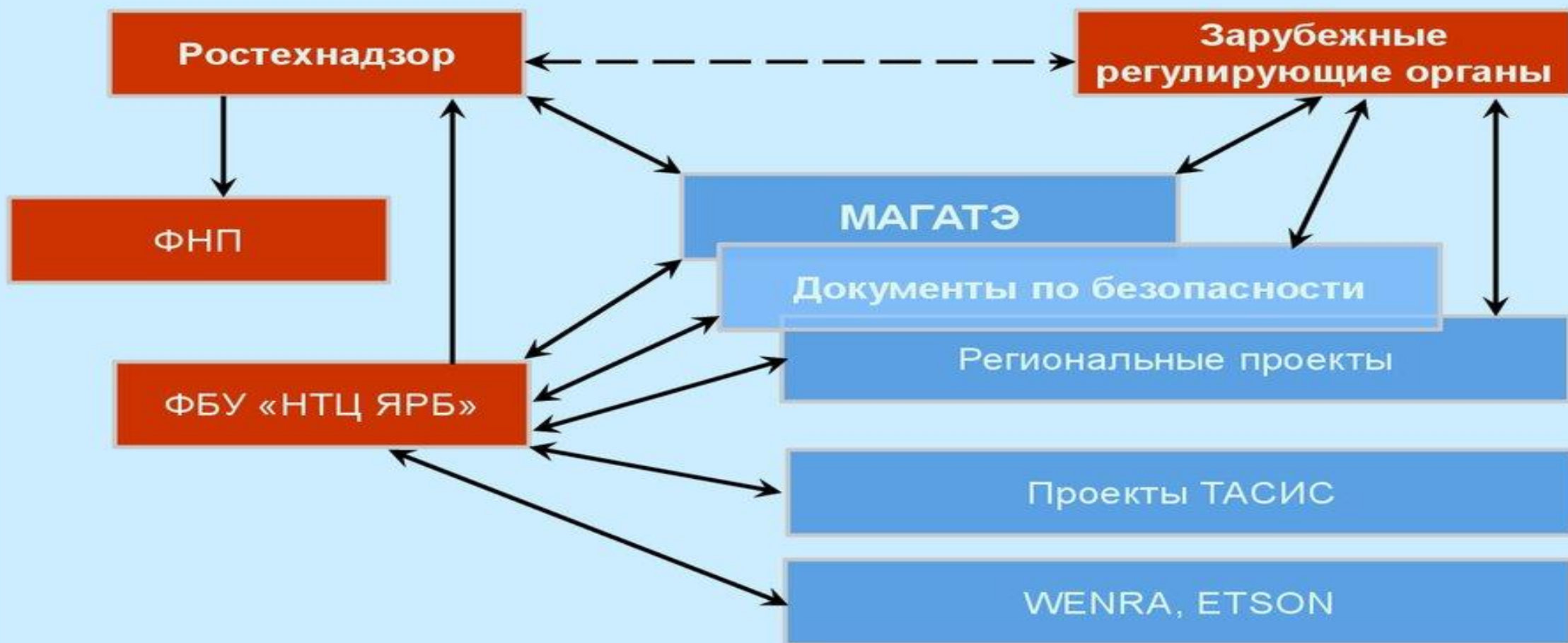
- Yadro energiyasi agentligining dasturlari va komissiyalari (OECD)
- Yadro inshootlari xavfsizligi qo'mitasi (CSNI)
- Yadroviy tartibga solish faoliyati qo'mitasi (CNRA)
- Ko'p millatli dizaynni baholash dasturi (MDEP)
- G'arbiy Yevropa yadroviy tartibga soluvchilar uyushmasi (WENRA)
- WWER regulyatorlari forumi (MAGATE homiyligida)
- Butunjahon yadro operatorlari assotsiatsiyasi (WANO)
- Operatsion tashkilotlar va nazoratchilar o'rtasidagi ikki tomonlama munosabatlar

Hamkorlikning barcha turlariga qaramasdan, atom energetikasi sohasidagi tartibga solish milliy mas'uliyatdir.

Форматы международного взаимодействия в области регулирования ядерной и радиационной безопасности

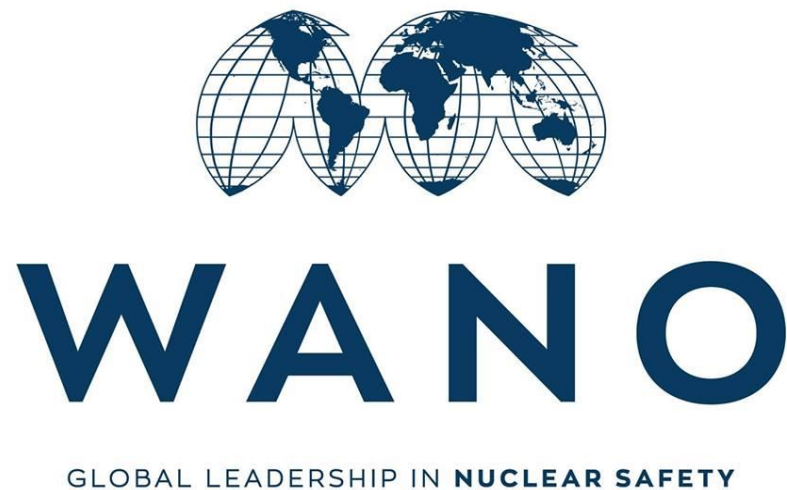

Yadro qurilmalari xavfsizligi qo'mitasining (CSNI) vazifasi a'zo mamlakatlarga yadro reaktorlari va yoqilg'i aylanishi inshootlarining xavfsizligini baholash uchun zarur bo'lgan ilmiy-texnik bilimlar bazasini saqlash va yanada rivojlantirishda yordam berishdir. Qo'mita katta olimlar va muhandislardan iborat bo'lib, xavfsizlik texnologiyalari va tadqiqot dasturlari uchun keng mas'uliyat va nazorat qiluvchi organlar vakillaridan iborat.

G'arbiy Evropa regulyatorlari assotsiatsiyasi (VENRA), 4 yil 1999 fevralda tashkil etilgan, [g'arbiy Evropaning](#) yadro mamlakatlari (shu jumladan [Shveytsariya](#)) sohasidagi agentliklar yoki nazorat qiluvchi agentliklarning birlashmasi.

VENRA [yadro xavfsizligini](#) yaxshilash uchun Evropa [Ittifoqi](#) mamlakatlarining [atom elektr stantsiyalari](#) (va Shveytsariya, shuningdek kuzatuvchi maqomiga ega bo'lgan boshqa manfaatdor Evropa mamlakatlari) Bosh regulyatorlarining Evropa tarmog'i bo'lishni xohlaydi.

Butunjahon yadro operatorlari assotsiatsiyasi (Vano)[1] notijorat, xalqaro tashkilot bo'lib, dunyo tijorat atom elektr stantsiyalarining xavfsizligi va ishonchliligini maksimal darajada oshirish missiyasiga ega. Tashkilot a'zolari asosan atom elektr stantsiyalarining egalari va operatorlari.

Xalqaro atom energiyasi agentligi (qisqartma. **MAGATE**, ingl. International Atomic Energy Agency, cokr. IAEA) xalqaro tashkilot BMTning 1954 yil 4 dekabrda qaroriga muvofiq tashkil etilgan, BMT tizimiga kiradi, atom energiyasidan tinch foydalanish sohasida hamkorlikni rivojlantirish vakolatlarini amalga oshiradi. 1957 yilda tashkil etilgan. Bosh qarorgohi Vena (Avstriya) Vena xalqaro markazida joylashgan.

Agentlikning mamlakatdagi ishining maqsadi tinch yadroviy sohadagi ishlar harbiy maqsadlarga o'tmasligini ta'kidlashdir. Bunday shartnomani imzolagan davlat, go'yo harbiy yo'nalish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazmasligini kafolatlaydi, shuning uchun ushbu hujjat kafolat shartnomasi deb ataladi. Shu bilan birga, IAEA faqat texnik organdir. Bu ma'lum bir davlat faoliyatiga siyosiy baho bera olmaydi. IAEA taxmin qilishga haqli emas-Agentlik faqat naqd faktlar bilan ishlaydi, o'z xulosalarini faqat tekshiruvlarning aniq natijalariga asoslanadi. IAEA kafolat tizimi yadroviy materialning tinch maqsadlardan harbiy maqsadlarga o'tishiga jismonan to'sqinlik qila olmaydi, faqat kafolat ostida bo'lgan materialni almashtirishni yoki kafolat ostida qo'yilgan o'rnatishdan noto'g'ri foydalanishni aniqlashga imkon beradi va bunday faktlarni BMTda ko'rib chiqishni boshlaydi. Shu bilan birga, Agentlikning xulosalari juda ehtiyotkorlik va to'g'rilik bilan ajralib turadi.

Agentlik funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- atom energiyasidan tinch maqsadlarda foydalanish bo'yicha tadqiqot va ishlanmalarni rag'batlantirish;
- ilmiy yutuqlar va usullar almashinuvini rag'batlantirish;
- fuqarolik yadroviy dasturlari va ishlanmalaridan harbiy maqsadlarda foydalanilmasligini kafolatlash tizimini shakllantirish va qo'llash;
- sog'liqni saqlash va xavfsizlik standartlarini ishlab chiqish, o'rnatish va moslashtirish

IAEA va yadro qurolini tarqatmaslik

IAEA faoliyatining eng muhim yo'nalishi yadro qurolini tarqatmaslikni ta'minlashdir. Yadro qurolini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomaga (NPT) muvofiq IAEA o'z ishtirokchilarining majburiyatlari bajarilishini tekshirish zimmasiga yuklatilgan. Agentlikning nazorat funktsiyalari-IAEA kafolatlari-yadro quroliga ega bo'lmagan mamlakatlarda atom energiyasini tinch foydalanishdan yadro qurolini yaratishga o'tishiga yo'l qo'ymaslik maqsadiga ega.

NPT xulosasi bilan uning yadro quroliga ega bo'lmagan ishtirokchilari Agentlik bilan IAEA tomonidan ularning barcha tinch yadroviy faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirishni nazarda tutuvchi bitimlar tuzishga va'da berishdi.

2022-yil mart holatiga ko'ra, IAEA tarkibiga 175 ta davlat kiradi.

Boshqaruv organlari-har yili chaqiriladigan Bosh konferentsiya barcha a'zo davlatlar, Agentlikning amaliy faoliyatiga rahbarlik qiluvchi 35 davlatdan iborat boshqaruv Kengashi va davom etayotgan ishlarni amalga oshiruvchi Kotibiyat (Bosh direktor tomonidan boshqariladi).

MAGATE shtab-kvartiralari Vena xalqaro markazida joylashgan. Bundan tashqari, IAEA Kanada, Jeneva, Nyu-York va Tokiodagi mintaqaviy bo'limlarni, Avstriya va Monakodagi laboratoriyalarni va YUNESKO tomonidan boshqariladigan Trieste (Italiya) tadqiqot markazini o'z ichiga oladi.

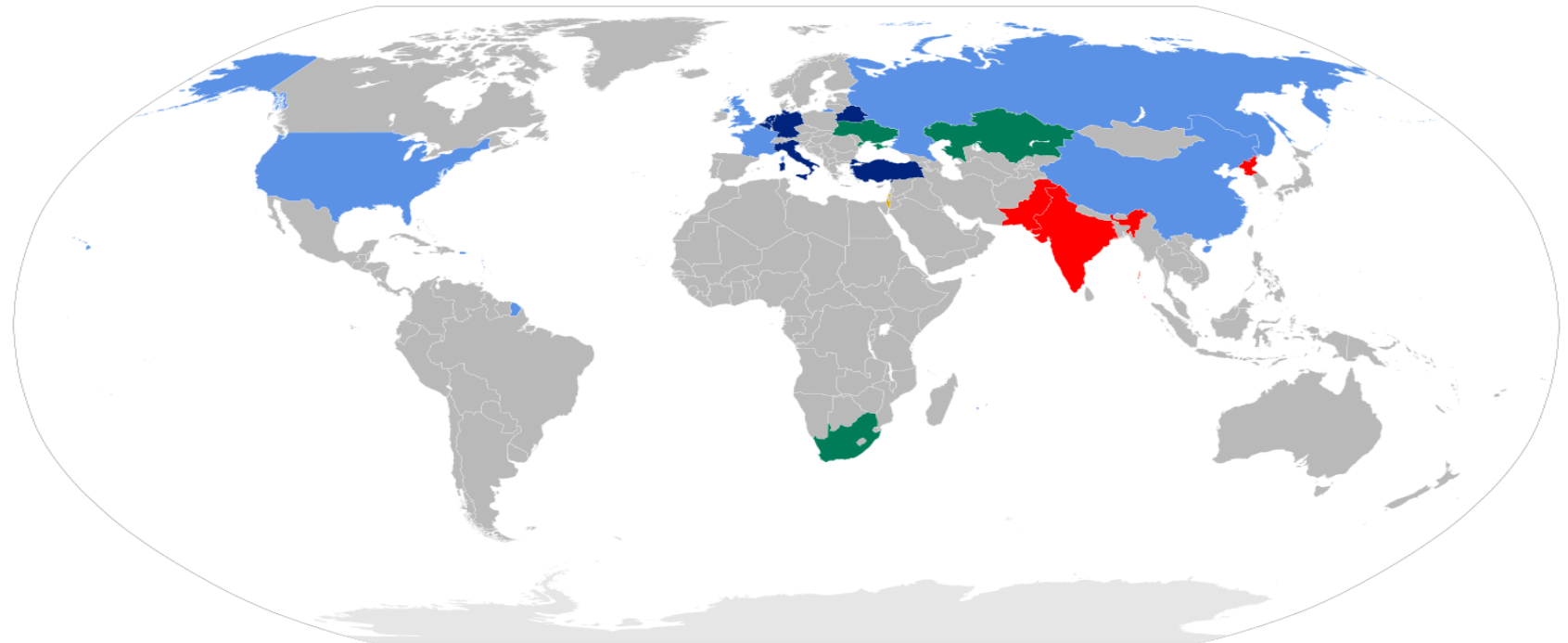
Dunyoning yadroviy qurolli davlatlari xaritasi

NPT tomonidan belgilangan yadro quroli davlatlari (Xitoy, Frantsiya, Rossiya, Buyuk Britaniya, AQSh)

Yadro quroliga ega bo'lgan boshqa davlatlar (Hindiston, Shimoliy Koreya, Pokiston) Yadro quroliga ega deb taxmin qilingan boshqa davlatlar (Isroil)

NATOga a'zo yadro qurolini taqsimlovchi davlatlar (Belgiya, Germaniya, Italiya, Gollandiya, Turkiya)

Ilgari yadro quroliga ega bo'lgan davlatlar (Belorusiya, Qozog'iston, Janubiy Afrika, Ukraina)

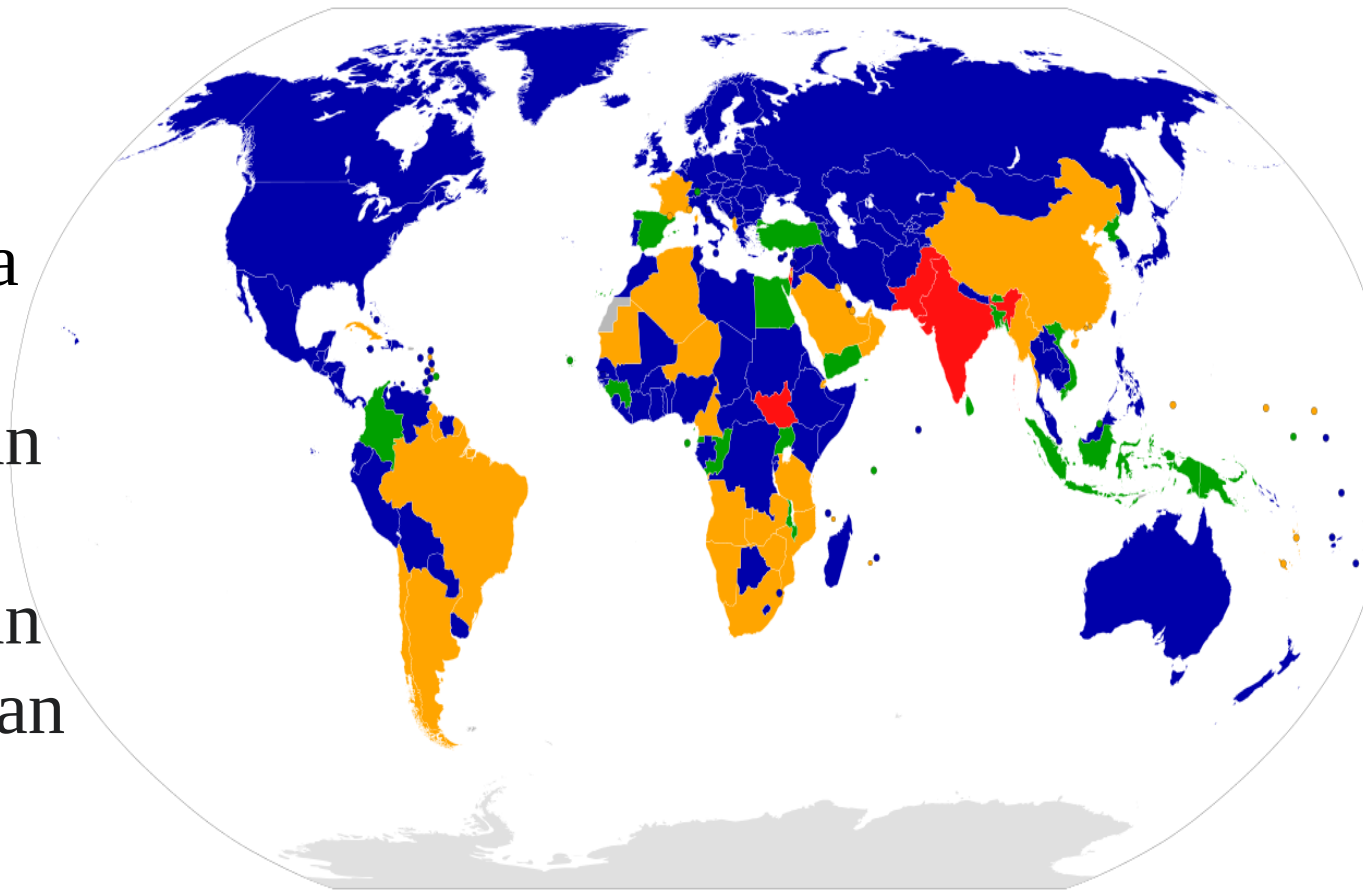
Yadro qurolini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnoma

Yadro qurolini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnoma (ingl. Nuclear Weapons Non-Proliferation on Treaty, qisqartmasi non-Proliferation Treaty, NPT) BMTning qurolsizlanish qo'mitasi tomonidan yadro quroliga ega davlatlar doirasini kengaytirish yo'lida mustahkam to'siq o'rnatish maqsadida ishlab chiqilgan ko'p tomonlama xalqaro AKT bo'lib, davlatlar tomonidan shartnoma bo'yicha o'z zimmasiga olgan majburiyatlarning bajarilishi ustidan zarur xalqaro nazoratni ta'minlash.. bunday qurollardan foydalangan holda qurolli to'qnashuv ehtimolini cheklash; atom energiyasidan tinch maqsadlarda foydalanish uchun keng imkoniyatlar yaratish.

Mamlakatlar (shu jumladan SSSR, Yugoslaviya va Chexoslovakiya) tomonidan shartnoma imzolangan sana

- 1-o'n yil: 1968-1977 yillarda ratifikatsiya qilingan yoki qo'shilgan
- 2-o'n yil: 1978-1987 yillarda ratifikatsiya qilingan yoki qo'shilgan
- 3-o'n yil va undan keyin: 1988 yildan keyin ratifikatsiya qilingan yoki qo'shilgan

imzolanmagan (Hindiston, Isroil, Pokiston, Janubiy Sudan)

- ❖ Yadro xavfsizligi bo'yicha Xalqaro Atom Energetikasi Agentligi (IAEA) – O'zbekiston 1994 yilda IAEA a'zosi bo'lib, tashkilotning ko'plab standart va tavsiyalariga rioya qilishga majburdir. IAEA yadro energiyasining xavfsiz va tinch maqsadlarda ishlatilishini ta'minlash uchun javobgar bo'lib, yadro xavfsizligi va radiatsion xavfsizlikka oid bir qator normativ hujjatlar ishlab chiqadi.
- ❖ Yadro qurolidan o'tgan Shartnoma (NPT)-O'zbekiston 1992 yilda NPT (tarqatmaslik to'g'risidagi shartnoma) shartnomasiga qo'shildi. Ushbu shartnoma yadro qurollarining tarqalishini oldini olishga, yadro texnologiyalarini faqat tinch maqsadlarda ishlatishga yo'naltirilgan va yadro qurollari bo'lgan davlatlar bilan hamkorlikni tartibga soladi.
- ❖ Radiatsiya xavfsizligi bo'yicha xalqaro kelishuvlar va standartlar – O'zbekiston, shuningdek, radiatsiya xavfsizligi sohasida Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda ishlaydi. Bu tashkilotlar mehnat xavfsizligi

“Yadro xavfsizligi bo‘yicha Vena konvensiyasi” O‘zbekiston 1997 yilda “Yadro xavfsizligi bo‘yicha Vena konvensiyasiga” qo‘shildi.

Ushbu konvensiya yadro obyektlarining xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan bo‘lib, yadro energiyasining xavfsiz ishlashini tartibga soladi va yadro falokatlarining oldini olishga yo‘naltirilgan.

Vena konvensiyasi yadro energiyasi ishlab chiqarish va boshqa yadro ob'ektlarida xavfsiz va samarali boshqaruvni talab qiladi.

Yadro xavfsizligi bo‘yicha Xalqaro Konvensiya (ICS) O‘zbekiston 2001 yilda **Yadro xavfsizligi bo‘yicha Xalqaro Konvensiyaga (ICS)** qo‘shilgan.**

Bu hujjat yadro xavfsizligini mustahkamlash, yadro texnologiyalarini xavfsiz ishlatish va odamlar, atrof-muhitga zarar yetkazmaslik uchun talablar qo‘yadi.